

КРИЗА ТІМАРНОЇ СИСТЕМИ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XVI–XVII ст.: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті аналізуються причини та передумови, які призвели до занепаду військово-ленної системи в Османській державі. Тімарна система давала можливість утримувати численну армію при скромних фінансових видатках і нерозвиненій фіскальній організації. Ця система – османський суспільний інститут, уведений на початку зростання могутності Османської держави, що відіграв надзвичайно важливу роль в історії існування цього державного утворення, сприяв його розквіту, а криза тімарної системи спричинила занепад могутності Оттоманської Порти.

Ключові слова: тімар, зеамет, сіпагі, військово-ленна система, Османська імперія.

Тімарна система в Османській державі складалася поступово протягом кількох століть і законодавчо була закріплена в XV ст. Тімари були неспадковими земельними пожалуваннями, наданими на умовах виконання служби, переважно військової, і передбачали збирання їх тримачами (тімариютами) на свою користь певної частини державних податків. За своєю суттю тімарна система давала можливість утримувати численну армію при скромних фінансових ресурсах і нерозвиненій фіскальній системі, забезпечувала ефективність збору податків з усього податного населення. Після періоду завоювань у XVI ст. тімари поступово втрачають своє значення з військової точки зору. Ознаками їх занепаду було порушення законів, жалування тімарів за підкуп особам, які не мали жодного відношення до військової служби. Ця негативна практика розпочалася вже за Сулеймана Кануні (1520–1566). Високодохідні тімари жалувались за хабарі тому, хто давав більше грошей, у результаті чого послаблювалася військова міць держави й підривались основи економіки. Відповідно тімарна система починає занепадати.

Ця тема й раніше привертала увагу дослідників. Окремих її аспектів торкалися французькі й англійські історики кінця XVIII–XIX ст. Е.Хабесчі, С.Джейкоб, С.Проктер, Е.Уфам, Дж.С.Філпотс. Так, француз Е.Хабесчі, який довгий час жив у Стамбулі, детально зупиняється на аналізі османського війська й зокрема кавалерії, якій присвятив цілий розділ. Автор поділяє кавалерію на сіпагів, тімаріютів і заїмів [18], хоча відомо, що термін тімаріюти можна вжити як до сіпагі, так і до заїмів. Однак потрібно врахувати час написання праці, крім того, автор досить детально аналізує сіпагі, указуючи, що воюють вони за земельне пожалування.

У 1924 р. вийшла праця видатного українського османіста Агатангела Кримського “Історія Туреччини” (перевидана в 1996 р.), що заклала початок розвитку українського сходознавства й османістики зокрема. Проте А.Кримський вважав османський тімар спадковим земельним наділом, хоча в класичний період тімар не успадковувався.

Цікавий фактаж містять праці радянських сходознавців і тюркологів, таких, як: М.Гасратян, Ю.Орешкова, Р.Градева, Д.Єремєєв, М.Мейер, А.Міллер, Ш.Мустафаєв, В.Мутафчієва, А.Новічев, Х.Ібрагімбейлі, Н.Рашба, І.Греков, Є.Радушев, А.Твертінова, Ф.Хитцель, А.Шамсутдинов і В.Шеремет. Радянська історіографія опиралася на марксистсько-ленінську доктрину, використовуючи формаційний підхід. Тімарна система розглядалася радянськими істориками як один з різновидів феодалізму на противагу європейським дослідникам, які заперечують наявність феодалізму в Османській державі, опираючись на цивілізаційний підхід, або ж указують на суттєві відмінності турецької та європейської феодальних систем.

Надзвичайно важливою для вивчення зазначеної проблематики є турецька історіографія. Потрібно відзначити, що й у самій Туреччині відносно недавно почали займатися османською історією, оскільки внаслідок кемалістської революції склалося негативне, зневажливе ставлення до всього османського, яке, як вважалося, привело країну до занепаду та відсталості. Проте із часом ситуація змінилася й нині османська історія

набула популярності й серед турецьких дослідників (Г.Іналджик, Е.Іхсаноглу, Ф.Емеджен, К.Бейділлі, М.Іпшірлі, І.Ортайли, А.Озджан, М.Айдин, Б.Йедийилдиз, М.Кютюкоглу та ін.).

Серед досліджень турецьких учених вирізняється праця найавторитетнішого сучасного історика Османської держави професора Чикагського й Анкарського університетів Галіля Іналджика “Османська імперія: Класична доба (1300–1600)”, яка вперше була видана ще 1973 р. англійською мовою, а 1998 р. побачив світ український переклад. Детально професор Іналджик розглядає причини й хід становлення, формування та функціонування тімарної системи в класичний період імперії. В Османській державі реая юридично були вільними, мали чітко регламентовані права й обов’язки, у разі утисків з боку тімаріотів могли звернутися до суду. Крім того, не тільки реая мали обов’язки перед сіпагі, але й ті, у свою чергу, мали відповідні зобов’язання перед реая. Існували також напружені відносини всередині тімаріотського стану між старими й новими сіпагі, була й чітка майнова диференціація. На відміну від європейського феодалізму відносини між султаном і воєнними ленниками були однібічними, усі були рабами султана, перед якими він не мав жодних зобов’язань. Г.Іналджик висвітлює позицію як західної, так і європейської історичної думки. Безумовно, книга залишається однією з найавторитетніших праць для вивчення тімарної системи.

Водночас доробок сучасної вітчизняної історіографії щодо військово-ленної системи Османської імперії залишається порівняно незначним. Частково це пояснюється відносно недавнім здобуттям Україною незалежності та перебуванням нашого сходузнавства на початковій стадії розвитку. Метою цієї статті стало з’ясування причин і наслідків кризи тімарної системи в Османській імперії XVI–XVII ст.

Найважливішими джерелами для дослідження тімарної системи є султанські канун-наме (зводи законів), а також закони та законодавчі акти військово-адміністративних одиниць імперії (вілайетів і санджаків), які детально розкривають юридичні норми й обов’язки суб’єктів зазначеної системи. Зокрема, це книги законів султанів Мехмеда II Фатіха (1444–1446, 1451–1481), Селіма I Явуза (1512–1520) та Сулеймана I Кануні (1520–1566). Мехмед II заклав початок османського законодавства, за його зразком були написані пізніші зводи султанських законів. У цих канун-наме чітко розписані процедури надання й одержання землі, вимоги та кількісні характеристики щодо збору податків, багато уваги приділено взаємовідносинам між сіпагі (тімаріотами) та реая, державцями тімарів і санджакбеями чи бейлербеями. На місцях, у провінціях, султанські канун-наме доповнювалися нормативними актами провінційної адміністрації, які також використані авторами (у російському перекладі): “Закон о сипахи вилайета Рум”, “Законоположение Ливы Худавенгияр”, “Законоположение Ливы Охри (Охрида)”, “Законоположение вилайета Караман” та інші.

Важливе значення для розуміння причин кризи тімарної системи, як і загалом занепаду Османської імперії, мають турецькі політико-економічні трактати XVI–XVII ст., які також є важливими джерелами для вивчення державної та військової структури імперії.

Ознаки розпаду військово-ленної системи були помітні вже в першій половині XVI ст. Найбільш небезпечним для Оттоманської Порти проявом цього процесу було подрібнення тімарів, а також втрати ними свого військово-ленного характеру. Залежно від величини тімару визначалась і кількість воїнів, які мали йти в похід. Отже, з подрібненням тімарів військово-ленне ополчення стає дедалі меншим і втрачає свій статус провідної сили османського війська [1, с.124]. Тому й автори згаданих вище політичних трактатів того часу радять султанам відродити міць тімарів, а з ними й міць імперії: “...але якщо б володарю угодним було, то вони не тільки б досягнули попереднього свого становища, але милістю Божою їхня кількість могла б зрости до 40–50 тисяч, навіть більше” [14].

Кризою тімарної системи порушувався фундамент турецької військової могутності. Приблизні уявлення про дроблення тімарів можуть дати відомості про кількість тімарів і зеаметів, наведені в трактаті Аїни Алі, що датується 1607 роком. У 186 санджаках, розташованих у 20 бейлербействах (інформація про всі тімари відсутня), нараховують 41171 тімар і зеамет (килидж). Для порівняння з другою половиною XV ст. кількість килиджів зросла більше ніж учетверо. В європейських володіннях Туреччини було 16779 тімарів і зеаметів, тоді як у кінці XV ст. – 4500 [2, с.115].

Збільшення кількості тімарів і зеаметів частково пояснюється завоюванням нових територій. На територіях, завойованих у XVI ст., було створено близько 20 тис. килиджів (у Будинському пашалику – 2722, на Кіпрі – 1667, в арабських і курдських землях – 9657). Усього ж протягом століття додалося приблизно 31,2 тис. килиджів. Тобто кількість килиджів на старій території зросла більш ніж на 10 тисяч. Оскільки площа цих територій залишилася незмінною, то значний ріст кількості тімарів і зеаметів можна пояснити обробкою цілинних земель або ж дробленням килиджів. Проте перша можливість була надзвичайно обмежена, оскільки через втечі селян не вистачало робочих рук для обробки навіть уже давно освоєних земель [7, с.36].

До другої половини XVI ст. процес зменшення тімарів унаслідок їх поділу зайшов надто далеко й став предметом великої стурбованості султанського уряду. У час правління наступника Сулеймана Кануні, його сина від Роксолани султана Селіма II (1566–1574) був направлений наказ бейлербеям Румелії й Анатолії, у якому наведені три основні причини розпаду військово-ленної системи. Перша з них – самовільне збільшення бейлербеями розмірів ленів сіпагі, які нічим не відзначилися під час воєнних дій. Головну увагу в указі зосереджено на другій причині – дробленні ленів. У ньому говориться: “Ти дозволяєш відривати від повних ленів частини з доходом у 1000 і більше акче; ти видаєш берат тільки на частину лена, який приносить 5–6 тисяч акче доходу, а решту відбираєш у тих, хто заслужив цей лен, так що чи є можливим знайти повний лен з доходом 10–15 тисяч акче. Тому ленники стали визискувати реаяя і збільшувати їхню трудність у виживанні. Ленна система виявилась у повному безладі...” [17].

Як третя причина відзначено вседозволеність бейлербеїв, які присвоїли собі прерогативу султана й видавали берати (грамоти) на право володіння великими ленами.

Документ категорично наказував бейлербеям не допускати дроблення ленів, особливо при переході лена в спадок, не ділити його на частини, а передавати в спільне володіння всіх, хто претендував на спадок. Далі указ вимагав, щоб берати на лени були відібрані в тих, хто не належав до сіпагійського стану й не міг надати доказів своєї приналежності до нього. Виморочні тімари було запропоновано передати в казну.

Видаючи указ, Селім II намагався зупинити розпад військово-ленної системи, призупинити подрібнення, зменшення тімарів, звільнитися від сваволі бейлербеїв. Оскільки розпад тімарної системи призводив до зменшення кінного війська й узагалі всього феодалного ополчення, султанам доводилося збільшувати чисельність військ капикулу, проте ці кроки коштували їм надто дорого й передбачали видатки, непосильні для казни [16].

Проте ні укази Селіма II, ні аналогічні пізніші укази не досягли своєї мети, про що свідчать вищенаведені дані щодо становища військово-ленної системи наприкінці XVI ст. Потрібно додати ще кілька спостережень щодо невідповідностей у тімарній системі, які містяться в трактаті Аїні Алі, а саме: сіпагі перестали збиратися під знаменами своїх санджакбеїв; для участі в поході, пише Аїні Алі, приходять один сіпагі на 10 тімарів, а до збору врожаю з’являються 10 претендентів на один тімар; берати на володіння одним тімаром були одночасно в кількох людей; більшість тімарів – об’єкти різноманітних суперечок, навіть військових зіткнень [1, с.116].

Процес розпаду військово-ленної системи, який почав проявлятися ще із середини XVI ст., протікав повільними темпами (його можна назвати процесом загнивання),

проте безупинно й безперервно. Султани були безсилимими зупинити цей процес, оскільки тімарна система розпадалася в результаті закладених у ній самій протиріч. Головне з них полягало в тому, що ця система була створена в процесі завоювань і для завоювань. Проте вона могла “нормально” функціонувати тільки тоді, коли забезпечувалася можливість певного розвитку продуктивних сил у сільському господарстві й такий рівень життя селян, який би дозволяв їм поступово розширювати своє господарство. Цією умовою визначалися також розміри й стійкість феодальної ренти, від якої головним чином, а не від військової здобичі, як це бачиться деяким історикам Туреччини, залежало існування самих турецьких феодалів. Однак нескінченні війни, у яких останні бачили сенс свого існування, усією своєю важкістю звалилися на селян, розорили їх й викликали занепад сільського господарства. Тобто турецькі феодали самі розбивали опору своєї системи. Іншою суперечністю, яка спричинювала занепад військово-ленної системи, був ріст великого землеволодіння за рахунок дрібного й середнього, що мало схожі риси в інших країнах [3, с.127; 13].

Збіднілі тімаріоти й навіть частина заїмів виявилися не в змозі виконувати свої обов'язки. До того ж, не маючи більше надії через численні програшні кампанії на військові успіхи й військову здобич, вони поступово втрачали бажання воювати. У зв'язку із цим тімаріоти починають ухилятися від участі в походах, а їхні лени втрачають військовий характер. Вони набувають нових ознак, перетворюючись за своїм змістом на звичайні феодальні володіння, фактично не пов'язаних з військовою службою на користь султана; рента, яку вони збирали в селян, втрачала свій характер ренти-податку й перетворювалася на звичайну феодальну ренту. Таким чином, розпад військово-ленної системи означав тільки зміну форми турецького феодалізму, але не його зникнення [8, с.117].

Занепад тімарної системи був небезпечним для центральної влади не тільки тим, що внаслідок цього відбулося скорочення чисельності сіпагійського кінного війська, але й своїми соціальними наслідками. Невдоволені тімаріоти, які постраждали від сваволі великих феодалів, чиновників і від дій центральної влади, часто очолювали розбійні ватаги чи вливались у різноманітні заворушення й повстання [6, с.185].

Процесу розпаду військово-ленної системи сприяла також та обставина, що, починаючи із середини XVI ст., Османська імперія вже не здійснила значних територіальних завоювань, за винятком Кіпру. Зникла перспектива, яка на деякий час могла б призупинити боротьбу за перерозподіл земельного фонду між сіпагійським прошарком і чиновницькою верхівкою, а саме – надання і одним і другим нових ленів на новозавойованих територіях.

Тімарна система була оптимальною для Османської держави на початку її функціонування, коли землі було багато, а низькі податки із селян компенсувалися регулярною військовою здобиччю. Золотим часом існування імперії вважається правління Сулеймана I Кануні. І саме тоді були видані основні закони, які визначили обличчя держави і, зокрема, тімарної системи [5, с.171]. Проте перші ознаки її кризи стали помітними також уже за його правління.

Нерентабельність дрібного тімару в середині XVI ст. поглибила “революція цін”, яка дійшла й до Порти. Ціни, як і податки із селян, стали швидко зростати, що знову ж таки, з одного боку, сприяло ще більшому розоренню реая, а з іншого, – погіршенню становища дрібних тімаріотів, сума щорічного доходу яких була жорстко фіксована. Усе це викликало серію народних повстань, у яких брали участь не лише декласовані елементи та селянські низи, але й тімаріоти. Результатом було як скорочення доходів держави, так і падіння військової могутності імперії. Потрібно було щось змінювати, проводити перетворення, реформи [12, с.49].

Тімарна система була основою соціальної структури османського суспільства, наріжним каменем османської державності. Занепад тімарної системи викликав у

XVII ст. пробудження суспільної думки й написання низки соціально-політичних трактатів, авторами яких були державні діячі, історики-хроністи з новим мисленням, які дали у своїх творах чітку характеристику причин занепаду тімарної системи й закликали султанів – своїх сучасників відновити її життєздатність в інтересах казни та військової могутності держави [10, с.40].

Найбільш повно й точно становище тімарної системи й причини її занепаду охарактеризував Кочибеї Гомюрджинський – автор двох трактатів, написаних у першій половині XVII ст. У першому з них, що одержав назву в історичній літературі “*Pisale Kocibeя*”, автор указує на те, що причина “виникнення і поширення по обличчі землі (султана) повстань і заворушень, різного зла і смуги” полягає в тому, “що у держателів великих і малих земель, які складали справжню рать, котра боролась за віру й державу, тепер забрано держання”, їхні землі потрапили в руки сановників, їхніх слуг і прибічників, “великі й малі держання стали жертвою вельмож...” [14].

Кочибеї, як й інші автори того часу, гірко скаржився на те, що землями тімаріотів заволоділи наближені султана, великого візира та інших сановників, які почали втручатися у всі справи держави, “власність ратників мусульманських, кілька століть тому подаровані їм орні землі й села, різними шляхами загарбали собі – одні в башмаклики, інші в арпалики, ще інші в повну свою власність”. “Кожен із них, – писав Кочубей, – після того, як задовольнявся сам, доставляв кілька великих і малих помість своїм прибічникам, і таким чином залишили ратних людей без їхньої власності” [15].

Дійсно, утрата більшістю тімарних володінь характеру умовного держання (тобто пожалування за військову службу) була найбільш небезпечним для Османської держави явищем, яке загрожувало розпадом військово-ленної системи. Середньовічний турецький автор, цитований вище, безперечно це розумів. Проте справжні причини такої ситуації виявити не міг, пояснюючи все “... посиленням негідників і злодіїв”, які були наблизеними самого султана, великого візира та інших вельмож [10, с.45].

Ситуація ускладнювалася також тим, що за рахунок зменшення військових успіхів турків і, відповідно, скорочення частки військової здобичі сіпагі, останні все частіше під різними причинами уникали участі в султанських походах. Вони почали проявляти зацікавленість до збільшення своїх доходів з допомогою не тільки збору податків, але й господарського використання землі та податного населення. До цього змушував їх і поступовий розвиток товарно-грошових відносин в імперії, що, у свою чергу, сприяло поступовому перетворенню державно-феодального землеволодіння в приватно-феодальне, зовсім не пов’язане з несенням військової служби. Тімарну систему ослаблювало також те, що з другої половини XVI ст. піхота почала використовувати вогнепальну зброю, що значно зменшило військове значення сіпагійської кавалерії [1, с.117; 4, с.305].

Криза тімарної системи призвела до боротьби між ленниками й бюрократією за перерозподіл земельного фонду, який і надалі юридично належав державі. Цей складний процес виявляв себе по-різному. З одного боку, відбувалася поляризація доходів. Середній прошарок сіпагі скоротився, збільшивши армію дрібних державців і збагативши власників зеаметів. З іншого боку, усе частіше порушується заборона зосередження в одних руках відразу кількох тімарів. Саме на цій основі почали виникати чіфтліки – великі помістя, власники яких не тільки фактично, але й часто формально були вільними від військових зобов’язань перед султаном [2, с.189].

Приватновласницькі тенденції чималою мірою зростали під впливом росту попиту на продукцію сільського господарства держави османів у країнах Західної Європи. Чіфтліки, які стали, по суті, приватними володіннями, розвивалися саме як центри виробництва товарної продукції.

Влада намагалася зупинити процес розпаду тімарної системи, але робила це вкрай непослідовно. У кінці XVI ст. Порта часто проводила перепис тімарів, перевіряючи якість виконання тімаріотами їх фіскальних і військових функцій і проводячи масові

конфіскації тімарів у разі порушень установленого порядку. Оскільки ефект цих перевірок був незначним чи короточасним, бо нові власники тімарів швидко переймали вигідні їм прийоми й методи визискування землі й селян, Порта намагалася організувати систему постійного контролю, за якою тімаріоти трималися би в рамках своїх повноважень, проте ніякими заходами адміністративного порядку процес занепаду тімарної системи неможливо було зупинити [16].

Військово-ленна система, за якої всі види земельних володінь османського феодального стану розглядалися як султанські жалування, у той чи інший спосіб контролювані султанськими властями, за своєю суттю означала існування кількох феодальних укладів, які сформувалися внаслідок різних шляхів і темпів феодалізації, характерних для різних груп османського суспільства. До того ж навіть успішні війни супроводжувалися величезними руйнуваннями продуктивних сил, а матеріальні цінності, вилучені в завойованих країнах, нераціонально витрачалися. Більше того, легке й швидке територіальне просування Порти за відсутності стійких внутрідержавних економічних зв'язків не тільки не сприяло, а, навпаки, перешкоджало інтенсифікації феодального господарства [11, с.144]. Сам спосіб виробництва, по суті, не змінювався, але змінювалося ставлення нових феодальних власників і до селян, і до землеробства, і щодо своїх обов'язків перед державою.

Безпосереднім політичним наслідком цього було різке скорочення чисельності військових ленників і, зрозуміло, феодального війська. Нові великі феодальні власники ухилялися від служби у війську. Багато з них стали створювати своє власне феодальне військо і, як наслідок, виходити з-під контролю центральної влади.

Отже, криза й занепад тімарної системи, а разом із нею й Османської держави загалом, були зумовлені комплексом причин, серед яких найважливішими були, насамперед, суперечності, закладені в самій системі, а також негативні соціальні наслідки постійної зовнішньої експансії й “революції цін”, корупція та зловживання османської бюрократії й місцевих властей тощо. Зменшення масштабів захоплення нових земель і розширення османських володінь, з одного боку, та, з іншого, – криза тімарної системи виявилися тісно взаємопов'язаними чинниками, що суттєво вплинули на загальну кризу Османської імперії другої половини XVI–XVII ст. Надалі вивчення причин і перебігу кризи тімарної системи могло би бути поглиблене шляхом розширення джерельної бази дослідження за рахунок османських джерел того періоду.

1. Гасратян М. А. Краткая история Турции : монография / Манвел Арсенович Гасратян. – М. : Наука, 1983. – 290 с.
2. Гасратян М. А. Очерки истории Турции: монография / Манвел Арсенович Гасратян, Светлана Филипповна Орешкова, Юрий Ашотович Петросян. – М. : Наука, 1983. – 256 с.
3. Іналджик Г. Османська імперія : класична доба (1300–1600) : монографія / Галіль Іналджик – К. : Критика, 1998. – 287 с.
4. История Османского государства, общества и цивилизации : в 2 т. / [под ред. Э. Ихсаноглу] ; Исслед. Центр исламской истории, искусства и культуры (IRCICA) ; пер. с тур. В. Б. Феоновой ; [под ред. М. С. Мейера]. – М. : Восточная литература. – Т. 1. – 602 с.
5. Кримський А. Ю. Історія Туреччини : монографія / Агатангел Юхимович Кримський. – К. ; Львів : Олір, 1996. – 288 с.
6. Миллер А. Ф. Турция : актуальные проблемы новой и новейшей истории : монография / Анатолий Филиппович Миллер – М. : Наука, 1983. – 219 с.
7. Мустафаев Ш. М. Некоторые вопросы аграрных отношений в доосманской восточной Анатолии / Ш. М. Мустафаев // Османская империя: государственная власть и социально-политическая структура : сб. ст. – М. : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 5–17.
8. Новичев А. Д. История Турции : монография / Арон Давыдович Новичев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1963. – 314 с.
9. Твертинова А. С. Восстание Кара Языджи-Дели Хасана в Турции : монография / А. С. Твертинова. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1946. – 86 с.
10. Твертинова А. С. Социальные идеи в турецких дидактических политико-экономических трактатах XVI–XVII вв. : монография / А. С. Твертинова. – М. : Изд-во восточной литературы, 1960. – 50 с.

11. Хитцель Ф. Османская империя : монография / Фредерик Хитцель. – М. : Вече, 2006. – 384 с.
12. Шеремет В. И. Становление Османской империи. XIII–XVI вв. / В. И. Шеремет // Новая и новейшая история. – 2001. – № 1. – С. 45–65.
13. Вооруженные силы Османской империи в XV–XVII вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.tochka.gerodot.ru.
14. Гомюрджинский Кочибей. Рисале [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.thietmar.narod.ru.
15. Османская империя в XV–XVII вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.vernad.ru.
16. Османская империя. Упадок [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.world-history.ru.
17. Новые документы о сипахийском землевладении в Османской империи в кон. XVI в.; пер. Б. Цветкова // Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. – 1964. – Т. 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.thitmar.narod.ru.
18. Habesci E. The Present State of the Ottoman Empire / E. Habesci. – London, 1784. – 443 p. – Режим доступа : books.google.com.
19. History of the Ottoman Empire / [Jacob S., Procter C., Riddle Rev. J. E., M'Connechy J.]. – London ; Glasgow, 1854. – P. 477. – Режим доступа : books.google.com.
20. Upham E. Hisatory of the Ottoman Empire from the its establishment, till the year 1828 / E. Upham. – Edinburgh, 1829. – P. 297. – Режим доступа : books.google.com.
21. Phillpots J. S. The Causes of the successes of the ottoman turks / J. S. Phillpots. – Oxford, 1859. – P. 22.– Режим доступа : books.google.com.

In this article on the basis of Ottoman written origins and literature the authors present the review and analysis of the causes and conditions, which led to the decline of fief-holding timar system in the Ottoman State. Timar system gave the opportunity to keep the numerous army with poor financial resources and undeveloped fiscal system, gave opportunity taxation all producers and to collect all taxes. This system is osman institution, which was introduced in the beginning of growth might Ottoman State, played a very important, fundamental role in the history of existence of this state formation, promoted of prosperity. Crisis of timar system caused for decline of might of the state.

Key words: *timar, ziamet, sipahi, fief, Devlet-i Âliye-i Osmâniyye (Sublime Ottoman State).*

**УДК 323.1 (477.8)
ББК 66.5**

Іван Монолатій

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКЕ МІСТО ЯК ЕПІЦЕНТР ПРОТИСТОЯННЯ “ІНШОСТЕЙ” (кінець XIX – початок XX ст.)*

У статті досліджується феномен західноукраїнського міста як об’єкта міжетнічної конкуренції в період політизації етнічностей. Обґрунтовується теза, що в реаліях патріархальної економічної структури регіону театром конкуренції “своїх” і “чужих” виступало західноукраїнське місто. Антологія антагонізму груп у досліджуваному хронотопі свідчить про політизацію невдоволення, розширення суб’єктів міжетнічної конкуренції від дво- до тристороннього формату, участь у ній як рівно-, так і різностатусних спільнот, поліпредметність їх протиріч.

Ключові слова: *місто, етнізація, епіцентр протистояння, міжетнічна конкуренція, етнофори, політичні актори, західноукраїнські землі.*

Міжгруповий інтеракціонізм на західноукраїнських землях періоду політизації етнічностей означений низкою політичних суперечностей і конфліктів. Останні в умовах реакції політичних акторів та етнічних лідерів на ту, що існує/уявну кривду або внаслідок їхнього небажання змін у статус-кво фокусували увагу на конкуренції ідеологій “своїх” і “чужих”.

* Стаття підготовлена в рамках співпраці з Інститутом політичних досліджень “Політична сфера” (м. Мінськ, Беларусь, Інстытут палітычных даследаванняў “Палітычная сфера” (ІПС)). Автор висловлює подяку директорові ІПС, доктору політичних наук Андрію Казакевичу (Андрэй Казакевіч) за сприяння в реалізації дослідження етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.